

Kritika totalitarizama u časopisu *Hrvatska prosvjeta* (1914–1940)

VLADIMIR LONČAREVIĆ

Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb

UDK 050(497.5)"1914–1940":321.64
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 5. 9. 2014.
Prihvaćen: 16. 12. 2014.

Sažetak

Časopis *Hrvatska prosvjeta*, navezavši se na književni časopis *Prosvjeta* (1892–1913), utemeljen je 1914. kao glasilo Kola hrvatskih književnika, osnovanog 1913, koje je imalo zadaću okupljati i pomagati katoličke književnike te promicati katoličku beletristiku. Časopis je izlazio do 1940. pod uredništvom Petra Grgeca (1914), dr. Ferde Rožića (1914–1919) i dr. Ljubomira Marakovića (1919–1940). Osim poezije i kraće proze, književne i scenske kritike te prijevoda stranih pisaca objavljujani su članci o povijesnim, kulturnim, socijalnim, filozofijskim i političkim pitanjima.

Početkom 1920-ih časopis počinje intenzivnije pratiti međunarodnu politiku, kad o političkim pitanjima s raznih vidika pišu Mate Ujević, Ljubomir Maraković, Nedjeljko Subotić, Augustin Juretić, Juraj Ščetinec i dr.

Od godine 1934. redovito je dio sadržaja posvećen političkim zbivanjima, o kojima najznačajnije članke pišu Konstantin Rimarić Volinski, dr. Marije Matulić, dr. Ivan Degrel i dr. Emilio Pallua. Dio svojih prigovora usmjerili su i protiv liberalizma i masonstva, a u više članaka prisutna je kritika totalitarnih političkih filozofija i sustava, posebice nacionalsocijalizma. Prvi članak na tu temu, naslovljen »Nacionalsocijalizam«, objavljuje Volinski 1934. godine, a sljedećih godina vodeću riječ preuzimaju Matulić, Degrel i Pallua.

Marije Matulić, ujedno glavni urednik katoličkog dnevnika *Hrvatske straže*, 1936. i 1937. objavljuje više članaka u kojima nacionalsocijalizam i fašizam ocjenjuje kao ideologije protivne kršćanskom humanizmu.

Emilio Pallua između 1937. i 1940. piše nekoliko članaka o »njemačkom pitanju« uzimajući u obzir povijesnu genezu nacionalsocijalizma te politički, vojno, kulturno, ekonomski i religijski raščlanjuje odnos snaga između država i naroda, ne krijući sklonost prema zapadnim demokracijama unatoč brojnim kritičkim primjedbama zbog njihova odnosa prema Crkvi.

Ivan Degrel svoje političke komentare prožima filozofijskim objekcijama, posebice se baveći »njemačkim pitanjem«, a pripada krugu onih koji su prepoznali Hegelov i Nietzscheov utjecaj na stvaranje velikonijemstva i nacionalsocijalizma.

U spomenutim je člancima razvidan kritički odmak od svih totalitarizama uz zajedničku ocjenu, utemeljenu na katoličkom socijalnom i moralnom nauku te na teološkom poimanju države i povijesti, da se radi o imperijalističkim ideologijama koje će izazvati rat, prije svega zbog slabosti liberalne demokracije da ga spriječi i zbog tada nepremostivih suprotnosti između europskih sila.

Zbog obilja građe ovaj se članak većim dijelom usredotočio na propitivanje stajališta spomenutih autora o nacionalsocijalizmu.

Ključne riječi: Hrvatska prosvjeta, komunizam, nacionalsocijalizam, totalitarizam, kršćanski humanizam; Konstantin Rimarić Volinski, Marije Matulić, Emilio Pallua, Ivan Degrel

1. Uvod

O stajalištima hrvatske katoličke inteligencije, kleričke i laičke, tijekom razdoblja od 1917, tj. pobjede boljševika u Rusiji, do početka Drugoga svjetskog rata u našoj je historiografskoj, politološkoj, filozofskoj i drugoj znanstvenoj, stručnoj i publicističkoj literaturi malo pisano. Dosadašnje raščlambe većinom su se doticale političkog položaja i djelovanja Katoličke crkve u cjelini te Crkve u Hrvata, tj. njezinih istaknutijih članova i ustanova, tijekom Drugoga svjetskog rata.

Što je dakle hrvatska katolička inteligencija mislila, kako je promišljala političke filozofije, ideologije i prakse tijekom međuratnoga razdoblja?

Pitanje je, smatram, ne samo znanstveno legitimno nego na stanovit način počiva na općem interesu jer se radi o pitanju koje je u velikoj mjeri utjecalo, a i danas utječe na svjetonazorsko stanje u hrvatskom društvu. Nedvojbeno, dio je pogleda, laičkih, ali i stručnih, na društveni položaj i društvenu ulogu Crkve u spomenutom razdoblju naslijeđen iz vremena jugoslavenske države i u njoj vladajućeg komunističkog režima. Država je nosila atribut »socijalistička«, ali je njezina politička avangarda bila Savez *komunista* Jugoslavije, koji je, *sui generis*, bio ateistička politička organizacija, čija je politička filozofija bila marksizam. Samim tim ona je svaku vjersku zajednicu, a posebice Katoličku crkvu, upravo zbog njezina društvenog položaja i uloge, smatrala stvarno ili potencijalno neprijateljskom organizacijom pa je zbog toga nastojala ozloglasiti je. A jedan od načina ozloglašavanja bilo je optuživanje ili sumnjičenje za klerikalizam i filofašizam. Iako je riječ o dvama različitim pojmovima, od kojih prvi, starijeg nadnevka, nema jednoznačne ideološke konotacije, oba su nakon 9. svibnja 1945. u novome jugoslavenskom režimu redovito bila sažimana u pojam »klerofašizam«. Oni koji su tako bili optuživani potpadali su pod razne članke tadašnjeg Krivičnog zakona s visokim zapriječenim zatvorskim kaznama. Dakako, tom se uvjerenju i praksi nastojalo dati i znanstveno utemeljenje. Jedno od prvih djela te vrste, a, pokazalo se da je bilo i temeljno, bila je omašna knjiga

Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj Viktora Novaka, čije je prvo izdanje izašlo godine 1948. u Zagrebu, a pretisci 1986. i 1989. u Beogradu,¹ dakle, simbolično, u godinama napuštanja staljinizma odnosno titoizma u bivšoj državi, odnosno u godinama njezina učvršćenja i njezina rasapa. No u razmaku od četrdeset jedne godine ono je, unatoč promjenama u bivšoj državi i unatoč pretenziji na znanstvenost, izašlo u neizmijenjenu izdanju, čime se očito htjelo pokazati da se glede »klerofašizma« ni u kom smislu nije ništa promijenilo. Optužbe i optuženici ostadoše isti.

Premda Novakov optužujući svezak danas zahtijeva novo, kritičko čitanje pod historiografskim, politološkim i drugim vidicima, neozbiljno bi apriorno bilo nijekati, niti je to nakana ovoga rada, da je u tom razdoblju bilo katolika, tako i intelektualaca, koji su zagovarali klerikalizam ili fašizam pa su u nekom obliku i sadržaju, osobito tijekom Drugoga svjetskoga rata, djelovali s tih ideoloških pozicija. Ideoloških – ovdje se naime radi o osobnim ideološkim stavovima, a ne doktrinarnim pozicijama Crkve odnosno ičemu što bi proizlazilo iz socijalnog i moralnog nauka Katoličke crkve. Takve dakle primjere Novak je, kao nekadašnji *insider* – u mladosti je naime bio sudionik Hrvatskoga katoličkoga pokreta i suradnik *Luči*² – lako našao, osobito iz vremena ratnih godina – ne upuštajući se dakako u propitivanje zašto su oni uopće bili mogući; jer je njegova tendencija bila ideološka, a ne znanstvena, koliko se god služio »aparatom ispod crte«. Drugi ga totalitarizam, komunistički, nije dakako zanimao niti su ga zanimale njegove ratne i poratne žrtve.

Pod optužbama za »klerofašizam« našla se dakle ne samo katolička hijerarhija i velik dio svećenstva nego i inteligencija. No više od svih Novakovih izvoda tu je optužbu u predgovoru reprintu spomenutoj knjizi pregnantno izrazio jedan od vodećih hrvatskih komunista kritičara Crkve Jakov Blažević, napisavši, uz ostalo, sljedeće:

»listovi 'Domagoj' i 'Nedjelja' pretvaraju se u efikasan instrument klerikalizma za mobilizaciju 'katoličkih sila' i ostvarivanje luciferskih političkih aspiracija klerofašističke simbioze.«³

¹ Viktor Novak, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1948); Viktor Novak, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Beograd: Nova knjiga, 1986), pretisak s predgovorom Jakova Blaževića; Viktor Novak, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (Beograd: Nova knjiga, 1989).

² *Luč* je bila idejno-organizacijski časopis hrvatskoga katoličkog »daštva«, zapravo studenata između 1905. i 1942. Izlazila je pod geslom »Bog – (hrvatski) narod – socijalna pravda« i bila je poprište literarnih i drugih radova mlade, a poslije i starije katoličke inteligencije toga doba. Usp. Vladimir Lončarević, »Svjetlo katoličke obnove. Uz stotu obljetnicu *Luči* – 'Lista hrvatskoga katoličkog daštva'«, *Obnovljeni Život* 61/1 (2006), pp. 59–78; *Bibliografija Luči*, Periodica croatica 2, sastavio Ilija Miškić, ur. Vinko Brešić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011).

³ Novak, *Magnum crimen: Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj* (1989), p. XII.

Ovdje se imputiraju dva ‘krimena’: prvo, da je sva katolička inteligencija – jer ovdje su listovi *Domagoj* (koji ne postoji; postoji samo Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Domagoj«, utemeljeno 1906. u Zagrebu) i *Nedjelja*⁴ (tjednik i polumjesečnik Velikog križarskog bratstva 1929–1945) navedeni kao paradigme dvaju krila Hrvatskog katoličkog pokreta:⁵ domagojskog i križarskog – bespridržajno stajala na pozicijama klerikalizma, i, drugo, da je, takva, bila angažirana u »luciferskoj« političkoj združenosti s fašizmom, iz čega nastaje novokovanica ‘klerofašizam’.

Na kojim je sve političkim pozicijama stajala katolička inteligencija, moguće je dakako utvrditi istraživanjem katoličkih glasila prve polovice 20. st. A glasila, kao i stajališta, bila su brojna i raznovrsna. Osim časopisnih tiskovina koje su bile prije svega namijenjene inteligenciji, primjerice *Hrvatske straže* (1903–1918) i *Naše misli* (1914–1919), koji su se tek rubno mogli dotaknuti boljševizma, te teoloških časopisa – *Bogoslovske smotre*, *isusovačkoga Života*, franjevačke *Nove revije* i dominikanskog *Duhovnog života* – mogu se navesti spomenuta *Nedjelja*, koja je, uz sarajevski *Katolički tjednik* te djelomice časopis *Hrvatsku smotru*, svakako bila stožerno glasilo križarskoga krila katoličkoga pokreta, dok je domagojski tisak bio mnogo razvijeniji u dijapazonu od idejno-organizacijskih glasila Hrvatskog katoličkog akademskog društva »Domagoj« kao što je *Luč*, političkih dnevnika, kakvi između 1912. i 1941. bijahu *Riječke novine*, *Novine*, *Narodna politika*, *Hrvatska straža* i *Hrvatski glas*, do raznih godišnjaka, almanaha i časopisa, među kojima je najistaknutiji mjesečnik *Hrvatska prosvjeta*.⁶

Posljednjospomenuti časopis bio je od 1914. do 1940. središnji kulturni organ domagojskog krila Hrvatskoga katoličkog pokreta što ga je godine 1903.⁷

⁴ Ne treba ga miješati s tjednikom *Nedjelja* koji je izlazio u Sarajevu 1922–1925. kao prethodnik *Katoličkom tjedniku*.

⁵ Iz obilja literature o Hrvatskom katoličkom pokretu upućujem na: Zlatko Matijević (ur.), *Hrvatski katolički pokret*. Zbornik radova. (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002); Jure Krišto, *Hrvatski katolički pokret 1903.–1945.* (Zagreb: Glas Koncila, 2004).

⁶ Usp. Vladimir Lončarević, *Književnost i Hrvatski katolički pokret (1900.–1945)* (Zagreb: Alfa, 2005), pp. 268–335.

⁷ Oko godine nastanka i svršetka organiziranog djelovanja katolikā u društvu, koje se razvijalo kroz niz organizacija i struktura, a ustalilo ga se imenovati »Hrvatski katolički pokret«, još nema suglasja. Kao godine nastanka uzimaju se 1900, kada je Zagrebu početkom rujna održan Prvi hrvatski katolički sastanak (kongres) ili 1903, kada je biskup Antun Mahnić na Krku utemeljio časopis *Hrvatsku stražu*, ugledajući se na slovenski časopis *Rimski katolik*, a u Beču je osnovano, po ugledu na slovensko društvo »Danicu«, Hrvatsko katoličko akademsko društvo »Hrvatska«. Završnom godinom uzima se uglavnom godina 1945, kada je silom ugušen svaki organizirani rad hrvatskih katolika izvan strogo crkvenih okvira, iako je taj rad faktično prestao 1941, kada je u lipnju ugašen rad Hrvatskoga katoličkog seniorata kao gremija domagojskog krila

osnutkom Hrvatskog katoličkog akademskog društva »Hrvatska« u Beču bio utemeljio krčki biskup Antun Mahnić, pa ga se i u smislu kvalifikacije o »mobilizaciji katoličkih sila« može smatrati 'plafonom' domagojski inspirirane i organizirane katoličke inteligencije. *Hrvatsku prosvjetu* uređivala su tri glavna urednika: Petar Grgec samo do lipnja 1914. godine jer je pozvan u vojsku, dr. Ferdo Rožić od ljeta 1914. do 1919. i dr. Ljubomir Maraković od studenoga 1919. do 1940.⁸

Predma primarno namijenjen književnim temama, časopis je bio zamašne tematske širine, pa se u njemu, posebice 1930-ih, kada broj stranica dopušta više sadržaja, mogu naći komentari, rasprave i studije iz područja nacionalne i svjetske povijesti, filozofije (posebice estetike), politike, prava, sociologije, matematike i drugih znanosti.

2. Crkvenodoktrinarni kontekst kritike totalitarnih sustava

Članci u *Hrvatskoj prosvjeti* bili su dakako, kao i drugom katoličkom tisku, u većoj ili manjoj mjeri uokvireni socijalnim naukom Učiteljstva Katoličke crkve koji se oblikovao u drugoj polovici 19. st. Katolička crkva naime, poučena za nju tragičnim posljedicama Francuske revolucije, kao i kasnijim političkim i kulturnim napadima, koji su u drugoj polovici 19. st. znali poprimiti značaj anticrkvenih kampanja, kakav je primjerice *Kulturkampf* u Njemačkoj pod Bismarckom, a jednako tako i filozofskim strujanjima u europskim zemljama od prosvjetiteljstva nadalje, pozorno je i kritički pratila razvoj modernih idejnih strujanja, (političkih) filozofija, ideologija te naposljetku političkih praksi.

Među dokumentima koji izriču stajališta crkvenog Učiteljstva o tim pitanjima posebice je važna enciklika *Quanta cura* (1864) Pija IX. usmjerena protiv modernizma kao konglomerata zabluda, kojoj je pridodan i glasoviti *Syllabus*, u kojemu se među zabludama navode i političke filozofije liberalizma, socijalizma i komunizma, koji se osuđuju u normativnim sadržajima. Njegov nasljednik Lav XIII. osnažio je u nekoliko enciklika negativna stajališta svoga prethodnika, no nije se zadržao na osudi, već je u enciklici *Rerum novarum* 1891. iznio program katoličkog socijalnog nauka, pozitivan s obzirom na potrebu da se katolici novom evangelizacijom, posebice radništva, suprotstave zahuktalom procesu

organiziranog katolicizma. Veliko križarsko bratstvo nastavilo je djelovati do kraja rata, ali u bitno smanjenu obujmu, nastojeći se pod vodstvom Lava Znidarčića distancirati od režimskog utjecaja.

⁸ O Marakoviću opširnije vidi u: Vladimir Lončarević, *Luči Ljubomira Marakovića* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 2003); Ljubomir Maraković, *Katolički idealizam i realizam*. Studije, kritike, intervjui, članci, priredio i predgovor napisao Vladimir Lončarević, Knjižnica *Hrvatska katolička baština 20. stoljeća* 12, ur. Božidar Petrač (Zagreb: Glas Koncila, 2009).

sekularizacije, dok je enciklikom *Aeterni Patris* (1879) stvorio pretpostavke za proučavanje i naučavanje filozofije sv. Tome Akvinskog, potaknuvši tako razvoj neoskolastičke filozofije, koja je postala vodećom filozofijskom školom u katoličkom svijetu, pa tako i u hrvatskim krajevima.⁹ Pio X. pak 1907. godine enciklikom *Pascendi* ponovo osudio spomenute političke filozofije. Nakon mirotvornog pape Benedikta XV. dolazi pontifikat Pija XI. od 1922. do 1938, koji dakle vremenski pokriva razdoblje u kojemu se završava proces Ruske revolucije, naglo se razvija fašizam u Italiji, prvotno socijalistički pokret, koji dolazi na vlast 1922; godine 1933. dolaze na vlast »meki« autoritarni Salazarov režim u Portugalu te nacionalsocijalizam u Njemačkoj i na posljetku 1939, nakon građanskoga rata, Francova diktatura u Španjolskoj, koju taj papa nije dočekao.

Najpoznatiji dokumenti kojima je Pio XI. reagirao na političke pobjede triju totalitarnih političkih filozofija u njihovim matičnim državama, odnosno na uspostavu triju totalitarnih režima jesu: enciklika na talijanskom *Non abbiamo bisogno* (1931), u kojoj je osudio talijanski fašizam, enciklika na njemačkom *Mit brennender Sorge* (1937) s osudom nacionalsocijalizma i rasnih teorija te enciklika na latinskom *Divini Redemptoris* (1937), kojom je osudio komunizam, a koja tada ima i konkretni povijesni kontekst – stradanja katolikā tijekom Španjolskog građanskog rata i stradanja kršćana u Rusiji, koji su za Crkvu imali karakter martirija.

S tom crkvenodoktrinarnom popudbinom i u tom povijesnom kontekstu katolički su intelektualci, tako i oni iz domagojskog intelektualnog kruga *Hrvatske prosvjete*, tijekom dvadesetih, a osobito tridesetih godina raspravljali o spomenutim političkim filozofijama koje nazivamo totalitarnima.¹⁰ A da je ta tema snažno zaokupljala katoličku inteligenciju, ilustrira i činjenica da je u tom razdoblju, osim brojnih članaka,¹¹ publicističkih djela (među kojima je bilo i propagandističkih),¹² izašlo nekoliko djela koja s filozofskih, politoloških

⁹ Usp. Ivan Macan, »Neoskolastika u Hrvatskoj od 1874. do 1945.«, u: Pavo Barišić (ur.), *Otvorena pitanja hrvatske filozofije* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2000), pp. 331–346.

¹⁰ Okvirno o katoličkom razumijevanju filozofske podloge pojma i sadržaja političkog totalitarizma usp. Ivan Macan, »Filozofska analiza totalitarizma«, *Obnovljeni život* 51/1 (1996), pp. 35–47. Uzevši kao primjer filozofske kritike totalitarizama Popperovo djelo *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Macan ističe »da su za totalitarne ideje i sustave ipak odgovorni filozofi«, počevši od Platona, na p. 37.

¹¹ Mogu se, primjerice, spomenuti Eugen Sladović, Milan Ivšić, Ivo Bogdan, Avelin Čepulić, Ivo Oršanić, Dušan Žanko, Felix Niedzielski, Nedjeljko Subotić, Jordan Kuničić, Stjepan Tomislav Poglajen, Andrija Živković, Joso Felicinović. Bibliografije u »Uvodu« spomenutih časopisa daju brojnu i raznovrsnu izvornu građu za proučavanje ove teme, dok je broj raznih članaka u novinama i drugim glasilima ogroman.

¹² Ovdje se može podsjetiti na knjižnicu »Moderna socijalna kronika (knjižnica)« (s kraticom MOSK), koju su pokrenuli Ivo Bogdan i Ivo Lendić kao izdanje Hrvatskog književnog društva Sv.

odnosno moralnih i socijalnih zrenika zamašnije propituju političke filozofije komunizma, nacionalsocijalizma i fašizma te njihove socijalne i moralne implikacije.¹³

3. Kritika totalitarizama u Hrvatskoj prosvjeti

Hrvatska prosvjeta pozorno je kroz komentare nekolicine komentatora tijekom tridesetih godina, posebice od 1934, pratila političke prilike u Europi. Budući da u okvirima jednoga članka nije moguće ekstenzivno prikazati sve relevantne prinose u tome smislu, iznijet ćemo stajališta što su ih kao višegodišnji suradnici časopisa zastupali vodeći politički komentatori Ivan Degrel, Marije Matulić, Emilio Pallua i Konstantin Rimarić Volinski.

U cjelini gledano, njihovo je stajalište pretežito bilo veoma kritično prema aktualnim političkim filozofijama i praksama, ne samo totalitarnim. Tako se i političkoj filozofiji liberalizma zamjeralo sve ono što bi se moglo sažeti sintagmom »diktatura relativizma« Benedikta XVI. Unatoč tomu, spomenuti i drugi autori brane parlamentarizam i demokraciju, premda joj, posebice pod utjecajem Maritainove i Berdjajevljeve misli, nalaze mnoge slabosti.

U nizu članaka koji se bave ovom temom dva su karakteristična. Riječ je o člancima Nedjeljka Subotića i Josipa Vrane pod istim naslovom »Slom parlamentarizma«.¹⁴ Subotić, tada župnik na Pelješcu, književnik i likovni kritičar, koji je plodno i raznovrsno spisateljsko djelovanje započeo još u Mahnićevoj *Hrvatskoj straži* prije Prvoga svjetskoga rata, konstatirao je u članku:

»Čar je demokratskih sloboda morao da iščezne u hršumu boljševičkoga terora, gdje se ljudske glave ne cijene više od dosadnih stjenica. A također svjedoče događaji u Njemačkoj i u Italiji da nijesmo daleko od ere egipatskih faraona, kad su bičevani sužnjevi gradili besmrtnne piramide za svoje mučitelje. <...> Svaki naime apsolutizam ubija u građanima slobodu iz koje potječu ona prirodna i

Jeronima, u sklopu koje je između 1934. i 1939. izašlo više svezaka uperenih protiv komunizma, liberalizma, masonstva, psihoanalize, u kojoj su međutim surađivali ne samo novinari i publicisti nego i mislioci kao što su bili Stjepan Zimmermann, Kruno Krstić ili Bonifacije Perović.

¹³ U kronološkom poretku: Urban Talijski, *Socijalizam i socijalno pitanje* (1905), Andrija Živković, *Eugenika i moral* (1933), Juraj Ščetinec, *Socijalna organizacija fašizma* (1933), Juraj Ščetinec, *Nacionalni socijalizam* (1937), Ivo Guberina, *Osnovna načela marksizma* (1938), Bonifacije Perović, *Komunizam* (1938), Hijacint Bošković, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma* (1939), Juraj Ščetinec, *Korporativni sistem fašizma* (1939), Dominik Barač, *Socijalna filozofija boljševizma* (1944).

¹⁴ Nedjeljko Subotić, »Slom parlamentarizma«, *Hrvatska prosvjeta* 24/1–2 (1937), pp. 19–28; Josip Vrana, »Slom parlamentarizma«, *Hrvatska prosvjeta* 24/4 (1937), pp. 169–172.

vječna prava kojih nijedna vlast ne smije razoriti, dok ta prava sačinjavaju korijen prave demokracije <...>«¹⁵

Subotić međutim demokratsku slabost vidi u općenitu pravu glasa, što je »crv koji je rastočio zdravu narodnu politiku evropskih država. Jer su takvim sistemom dapače i najpokvareniji tipovi i opasni elementi, idioti i histerici mogli da umjetnim i nasilnim sredstvima (Španjolska!) nametnu zdravoj seljačkoj većini <...>«,¹⁶ a to vodi u »sterilnost liberalnog parlamentarizma«. ¹⁷ Iako ovdje možemo prepoznati utjecaj Berdjajevljeva, Subotić kao jednog od najvažnijih kritičara takvog parlamentarizma spominje Španjolca Juana Donosa Cortésa (1809–1853), kojega, piše, neki smatraju pretečom današnjega fašizma, no on je međutim bio, i taj je zaključak znakovit, »bezkompromisni pobornik katoličkog naziranja na svijet, a ovo stoji u očitoj opreci s ideologijom rasnog fašizma«. ¹⁸ Subotić navodi niz tadašnjih politoloških autoriteta te zaključuje da »demokratski sistem u današnjoj formi stoji u očitom sukobu sa socijalnim potrebama savremenog društva«, zauzimajući se za korporativni sustav.¹⁹

Na Subotićev članak reagirao je Josip Vrana, tada gimnazijski profesor u Zagrebu, koji, pozvavši se na encikliku Pija IX. *Quadragesimo anno*, tvrdi: »suvremeni fašizam i slični pokreti u očitoj su opreci s kršćanskim shvaćanjem korporativizma«. ²⁰ Vrana ističe da »u žestini borbe s nasilničkim komunizmom kao da zaboravljamo, da je liberalni kapitalizam svojom bezdušnošću te iskorišćivanjem radništva isto takav neprijatelj kršćanskog društvenog poretka«. ²¹ Kritizirajući praksu nekih katoličkih listova da donose reklame kapitalističkih poduzeća koja uništavaju obrtnički stalež, zaključuje:

»Smatram također, da je baš ovakva koncilijantnost prema liberalnom kapitalizmu najviše kriva, što se velik dio radništva otuđio od Crkve. Radništvo treba da konkretno, u svakom slučaju osjeti, da ga katolička štampa uzima u zaštitu i brani njegove interese!«²²

¹⁵ Subotić, »Slom parlamentarizma«, pp. 21–22.

¹⁶ Subotić, »Slom parlamentarizma«, p. 22.

¹⁷ Subotić, »Slom parlamentarizma«, p. 23.

¹⁸ Subotić, »Slom parlamentarizma«, p. 23.

¹⁹ Subotić, »Slom parlamentarizma«, p. 27, vidi i p. 24: »Za trajno održanje i pravilno djelovanje parlamentarne ustanove falio je glavni uvjet za život: *politički i moralni uzgoj pučkih gomila za pravilno shvaćanje demokratskih načela* koja su zapravo u svome korenu kršćanska.« Kosopisom istaknuo Subotić.

²⁰ Josip Vrana, »Slom parlamentarizma«, *Hrvatska prosvjeta* 24/4 (1937), pp. 169–172., cit na p. 169.

²¹ Vrana, »Slom parlamentarizma«, p. 170.

²² Vrana, »Slom parlamentarizma«, p. 170.

U kritici protiv komunizma vlada gotovo posvemašnje jedinstvo. Pod kritikom je nametanje klasnog modela društva, militarizacija društva, imperijalističke težnje prema susjedima, progon kršćanstva i teizma uopće, državno nasilje (kolektivizacija, masovna progonstva i dr.) s genocidnim obilježjima (»gladomor« u Ukrajini), obiteljska politika (rastava braka, pobačaj i dr.).²³ Katkad se ta tema dotiče kontekstualno: u književnopovijesnim temama iz ruske književnosti (u člancima o Gogolju, Tolstoju, Dostojevskom), u kontekstu prikaza recentne literature²⁴ ili pri obradi socijalnih tema (npr. u člancima fra

²³ O kritici komunizma u *Hrvatskoj prosvjeti* usp. Dr. A. (ugustin) Juretić, »Dva socijalno-ekonomska problema«, *Hrvatska prosvjeta* 8/3 (1921), pp. 79–82; »Nova orijentacija socijalizma«, *Hrvatska prosvjeta* 8/2 (1921), pp. 385–390; »Križa materijalističkog socijalizma«, *Hrvatska prosvjeta* II, 8/3–4 (1921), pp. 430; »IV. godišnjica boljševizma«, *Hrvatska prosvjeta* 8/II–7 (1921), *Hrvatska prosvjeta* II, 7, p. 527; Konstantin Rimarić-Volinski, »Kršćanstvo i sadanja Rusija«, *Hrvatska prosvjeta* 9/5–6 (1922), pp. 126–130; »Savremena Rusija i njene susjede«, *Hrvatska prosvjeta* 9/7–8 (1922), pp. 163–168; 9/9–10, pp. 215–229; »Slavenski problem«, *Hrvatska prosvjeta* 10/1 (1923), pp. 12–19; 10/2 (1923), pp. 83–88; 10/3 (1922), pp. 140–145; 10/4 (1922), pp. 174–178; »Dodaci člancima o Rusiji«, *Hrvatska prosvjeta* 10/4 (1922), pp. 189–191; »Sudbina europske civilizacije«, *Hrvatska prosvjeta* 10/5 (1922), pp. 230–240; »Martirologij ruskog pravoslavlja«, *Hrvatska prosvjeta* 10/10 (1922), pp. 457–464; 10/11 (1922), pp. 529–532; »Rusija u času Lenjinove smrti«, *Hrvatska prosvjeta* 11/4 (1924), pp. 150–162; »Na izvoru ruske tragedije«, *Hrvatska prosvjeta* 17/4 (1930), pp. 86–90; 17/5 (1930), pp. 110–114; 17/6–7 (1930), pp. 140–143; Andrija Radoslav Buerov (fra A. R. Glavaš), »Tragedija slavenskog mesijanizma«, *Hrvatska prosvjeta* 17/11–12 (1930), pp. 232–238; »Politička i vjerska misao ruske emigracije«, *Hrvatska prosvjeta* 20/7 (1933), pp. 266–270; 20/8 (1933), pp. 301–308; 20/9 (1933), pp. 332–342; Konstantin Rimarić-Volinski, »Stahanov, produkcija, nadnica«, *Hrvatska prosvjeta* 23/1–2 (1936), pp. 21–30; »'Nova gospoda' ili elita u SSSR«, *Hrvatska prosvjeta* 23/8 (1937), pp. 338–341; »Rusija u konclogoru (I. Solanjevič)«, *Hrvatska prosvjeta* 24/4 (1937), pp. 180–183; Ivan Degrel, »Kako će završiti 'bijeli rat'«, *Hrvatska prosvjeta* 26/1–3 (1939), pp. 91–93; Cys (Emilio Pallua), »Sovjetski napadaj na Finsku«, *Hrvatska prosvjeta* 26/9–10 (1939) p. 286; »Rusko-finski sukob«, *Hrvatska prosvjeta* 27/1–2 (1940), p. 56.

²⁴ Primjerice Pavao Butorac, *Za napretkom* (Požega, 1922); August Thalheimer, *Uvod u dijalektički materijalizam* (Zagreb, 1933); Stevan Pataki, *Sovjetska škola* (Zagreb, 1934); Boris Souvarine, *Staljin* (Paris, 1935); Stjepan Zimmermann, *Religija i život* (Zagreb, 1938).

Bonifacija Perovića²⁵ i ruskog katolika Konstantina Rimarića Volinskog,²⁶ koji je o toj temi najviše pisao, premda većinom neizravno.²⁷

3.1. Kritika nacionalsocijalizma

Utoliko je za ovu prigodu, imajući u vidu uvodne napomene, važno ponajprije istaknuti stajališta suradnika *Hrvatske prosvjete* prema nacionalsocijalizmu. Ponajbolji presjek tih pogleda može se steći iščitavanjem članaka vodećih političkih komentatora i analitičara između 1934. i 1940. Konstantina Rimarića Volinskog, Marija Matulića, Emilija Pallue i Ivana Degrela.

²⁵ Usp. Bonifacije Perović, »Stalež«, *Hrvatska prosvjeta* 20/2 (1933), pp. 63–70; »Radničke organizacije«, *Hrvatska prosvjeta* 22/8 (1935), pp. 214–218.

Bonifacije Perović bio je franjevac, član Provincije sv. Jeronima u Zadru. Rođen je 24. studenoga 1900. u Arbanasima. Od 1911. do 1919. pohađao je gimnaziju u Dubrovniku, a zatim i studij teologije do 1923, kada je zaređen za svećenika. Godine 1928. upisuje doktorski studij na Institut Catholique u Parizu te doktorira disertacijom *Le milieu ouvrier et son organisation (Radnička sredina i njezin ustroj, 1932)*. Već tu razvija brojne inozemne društvene veze, pa god. 1930. prvi put sudjeluje na kongresu *Pax Romana* u Münchenu, a potom još nekoliko puta sve do posljednjeg u Montevideu 1962. U svibnju 1945. napušta Hrvatsku. Prvo stiže u Rim, a zatim 1947. u Argentinu, gdje 1958. osniva Društvo hrvatskih katoličkih sveučilištaraca. God. 1968. nastanio se u Bologni, gdje je umro 5. travnja 1979. God. 1995. njegovi posmrtni ostaci preneseni su u franjevačku grobnicu u Zadru.

Zajedno s Ivom Lendićem, Tijasom Mortigijom, Lukom Perinićem i drugim mladim dubrovačkim domagojskim aktivistima započeo je g. 1923. pisati u tamošnjem listu jug. kat. đaštva *Žar*, zatim u *Luči* te u časopisu *Nova revija, Kalendaru Sv. Ante*, gdje je 1941. osudio »duh komunizma i rasizma«, a tijekom rata i u *Spremnosti*, gdje će 1944. u tekstu »Poslije prve invazije« navijestiti stvaranje nove Europe (koja je »kulturni pojam«) na tradicionalnim kršćanskim temeljima. Nakon odlaska u emigraciju piše, uz ostalo, u *Glasi Sv. Antuna*, mjesečniku hrvatskih franjevaca u Americi, u *Hrvatskoj reviji* te na španjolskom u *Studia Croatica*.

U svojim člancima i knjigama iznio je na temelju personalističke misli analitičku kritiku kapitalizma, marksizma, formalne demokracije i totalitarističkih diktatura, suprotstavivši im ideju kršćanskog društva u obliku autentičnog hrvatskog socijalizma, utemeljenog na poštivanju narodne tradicije te duhovnih i materijalnih potreba osobe, obitelji i narodne zajednice. Nažalost, dio njegove pisane ostavštine izgorio je.

²⁶ Usp. »Bl. Toma Morus i 'morizam' kao kršćanska socijalna doktrina«, *Hrvatska prosvjeta* 22/8 (1935), pp. 206–213; 22/9 (1935), pp. 240–250; »O ideologiji hrvatskog seljačkog pokreta«, *Hrvatska prosvjeta* 23/6–7 (1936), pp. 238–249; »Riječ o aktualnim temama«, *Hrvatska prosvjeta* 23/9–10 (1936), pp. 409–414, gdje se Volinski bavi pitanjem stjecanja i održanja kolonija.

²⁷ Povremeno očituje razumijevanje za neke poteze komunističke vlasti, izražavajući nadu u »bolje sutra« Rusije. Usp. »Rusija u času Leninove smrti« *Hrvatska prosvjeta* 11/4 (1924), p. 162.

3.1.1. Konstantin Rimarić Volinski

Temeljni i programatski članak o nacionalsocijalizmu prvi je objavio Konstantin Rimarić Volinski²⁸ u 3. i 4. broju *Hrvatske prosvjete* 1934. godine, dakle nešto više od godine dana nakon pobjede nacionalsocijalista u Njemačkoj.²⁹ Volinski na početku članka, u bilješki, napominje da se ne zanima za dnevnu politiku pa ga taj problem može zanimati samo u smislu 'Weltanschauung', a naslov je članka tek približan jer mu je nakana govoriti više o rasizmu i marksizmu kao o smjerovima:

»Nacionalsocijalizam u Njemačkoj već nije samo politička stranka <...>, nego ima tendenciju da postane čitav, cjeloviti i zaokruženi, svjetovni nazor. Taj se nazor, u koliko se da obuhvatiti u konceptivnim crtama, može svesti na nekoliko postulata. Ti se postulati osnivaju na četiri glavna temelja. Prvo: na pruskom duhu <...>; drugo – na Špenglerovim spekulacijama o propasti 'zapadnog' (misli više romanskog) svijeta; <...> treće – na Chamberlain-Fischer-Güntherovoj teoriji o

²⁸ Ponegdje je Rimarić Volinskij, Rimarić Volinskij, Rimarić Volinski. Rođen je u ukrajinskom mjestu Rovnom 3. veljače 1888. Maturirao je 1906. na klasičnoj gimnaziji u Carskom Selu u Sankt Petersburgu, gdje je od 1912. do 1916. radio kao činovnik u ruskoj carskoj vojsci. Poliglot, govorio je francuski, ukrajinski, ruski i njemački te razumio poljski i bugarski. Godine 1920, kao antikomunist, dolazi u Hrvatsku te u Zagrebu 1924. apsolvira studij filozofije, godine 1926. diplomira u Beogradu, a 1927. polaže profesorski ispit.

Godine 1924. zaposlio se na gimnaziji u Glini, 1926. u mostarskoj gimnaziji, od 1928. radi u gimnaziji u Gračacu, od 1930. u Gospiću, a 1934. na vlastitu molbu premješten je na gimnaziju u Sisku, gdje je radio do 1945. Tijekom tog razdoblja, od 1942. do 1945, radio je i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U Sisku je razvio zamašnu kulturnu djelatnost, uz ostalo zauzimao se za osnutak knjižnice i muzeja, koji je i otvoren 1943, ali je uništen u savezničkom bombardiranju 1944.

Bio je član Kluba ruskih emigranata u Zagrebu, Jadranske straže u Gospiću, Jugoslavenskog putničkog društva, Crvenog križa Banovine Hrvatske te Hrvatskog crvenog križa, a neko vrijeme, kao državni činovnik, i Jugoslavenske radikalne zajednice. Od 1938. do 1941. bio je član HSS-a. No sve to vrijeme bio je povezan s domagojskom katoličkom inteligencijom.

Godine 1923. prešao je s pravoslavne na grkokatoličku vjeru, a sve vrijeme života u Hrvatskoj izjašnjavao se kao Ukrajinac i Hrvat. Usvojivši pravaške poglede na hrvatsko državno pravo, podržao je osnutak NDH i u sisačkim *Hrvatskim novinama* objavljivao članke u prilog režimu do 1943. Bio je suradnik *Hrvatske enciklopedije*.

Kraj rata dočekao je u Sisku. Bio je još kraće vrijeme, već bolestan, profesor, a onda je višekratno ispitivan pod sumnjom za suradnju s okupatorom. Osuđen je na dvije godine zatvora te je umro u lepoplavskom zatvoru 1946. ili 1947. Djelomična bibliografija radova objavljena je u knjizi: Irena Lukšić (priredila), *Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata: rubovi, memorija* (Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2006). Popis njegovih članaka u *Hrvatskoj prosvjeti* može se naći u njezinoj bibliografiji, koja se nalazi u: Lončarević, *Književnost i Hrvatski katolički pokret (1900.–1945.)*, pp. 374–451.

²⁹ Konstantin Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, *Hrvatska prosvjeta* 21/3 (1934), pp. 94–101; 21/4 (1934), pp. 128–133.

rasnim tipovima i, četvrto, na primjenjivanju i iskorišćivanju – ‘toliko-koliko’ – marksističkih pogleda i pojmova»,³⁰

napomenuvši da ga zanimaju treći i četvrti temelj.

Koristeći se s više naslova iz svjetske antropološke literature, najprije se hvata u koštac s rasnim teorijama,³¹ zaključivši nakon pozorne raščlambe da eugenika, o kojoj se toliko govori u Njemačkoj, ima smisla samo ako ide za suzbijanjem bolesti i stvaranjem boljih uvjeta za život, a nikako za zabranom miješanja rasa. Rasa, ističe, nije kompaktan društveni stalež jer se, primjerice, i sama dijeli na razne podtipove, na klase i na druge načine. Stoga se neeksplicitno, ali ipak jasno opredjeljuje protiv eugeničkih programa nacionalsocijalizma.³²

Iznijevši u nastavku članka osnovne filozofijske postulate marksizma, apostrofirajući veze s »hegelijanstvom«,³³ a navezujući se na četvrti temelj svoje teze, Volinski smatra da se nacionalsocijalizam ne može promatrati bez usporednog, dapače uspoređujućeg promatranja marksizma i lenjinizma, a napose staljinizma, to više što je ovaj buduću Marxovu komunističku ekumenu, kaže Volinski, sveo na narativ socijalizma u jednoj zemlji – Sovjetskom Savezu – te tu čini luk prema nacionalsocijalizmu, koji zove i »njemački ‘rasizam’«, zapažajući da on prihvaća od »Marksizma ideju o klasnoj strukturi društva«, samo što vlast pripada njemačkom radništvu, što pravda pridjev »nazi«, pa nalazi da »između hitlerizma i stalinizma – teoretski – ima ne samo sličnosti, nego, u nekom pogledu, i identiteta«.³⁴

Volinski sada predočuje niz problema koji proizlaze iz tako isključivog poimanja klasnog odnosno rasnog identiteta kakvi se razvijaju u Sovjetskom Savezu i Njemačkoj, smatrajući da je, s gledišta kršćanskoga etosa, riječ o istobitnom materijalizmu te o istovrsnoj eksploataciji radništva odnosno svega naroda u ime totalitarne vlasti. Drugim riječima, nacistička fiksacija na eliminaciju »degeneriranih« rasa i komunistička na eliminaciju »degeneriranih« klasa, tj. težnja vladajućih struktura da na taj način osiguraju regrutaciju političkih elita koje će ravnati društvom kao i da tako riješe problem regulacije

³⁰ Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, p. 95. Kosopsisom istaknuo Volinski.

³¹ Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, pp. 95–100.

³² Usp. Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, pp. 100–101.

³³ Usp. Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, pp. 129–130.

³⁴ Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, p. 131. Sličnu napomenu daje u tekstu »O ideologiji hrvatskog seljačkog pokreta«, *Hrvatska prosvjeta* 23/6–7 (1936), p. 241:

»Recimo ovako: marksisti n. pr., tvrde, da će proletarijat osvojivši vlast, uništiti klase te će se stvoriti besklasno društvo. Ali iz ruskog primjera vidi se, da u tom besklasnom društvu nastaju staleške razlike. Tu se i nalazi ona točka, koja približuje komunizam – fašizmu.«

odnosa u društvu, zapravo je sindrom istobitne duhovno protukršćanske politike marksizma i nacionalsocijalizma, pa Volinski zaključuje:

»Jao društvu, koje će, nepažnjom ili nerazumijevanjem, prepustiti degeneracioni proces, da hara među ljudstvom; još više – *jao društvu ili državi, koja će prepustiti degeneriranom ološu da ravna poslovima, bez obzira, kojim i kakvim bi geslima, pogledima i inim razlozima se pokrивao...*«³⁵

3.1.2. Marije Matulić

Marije Matulić³⁶ mnoge je stranice posvetio kritici liberalizma, masonstva i komunizma, ali je, blago anglofilski nastrojen,³⁷ ne manje kritički pisao o nacionalsocijalizmu i fašizmu, naglašavajući njihovu šovinističku i rasističku narav, protivnu kršćanskom humanizmu. Pošavši od zamjedbe da se u Europi stvaraju pretpostavke neizbježnog sukoba³⁸ između naroda koji teže proširiti svoj životni prostor (Italija, Njemačka) i onih koji nastoje sačuvati stečene pozicije i kolonije (V. Britanija, Francuska), smatra da su to »dvije ideologije«, koje su dignute na »stepen političkih religija«,³⁹ vidjevši dakle svjetsku političku scenu prije svega kao poprište sukoba blokova – fašizma i demokracije,⁴⁰ a trenutno

³⁵ Rimarić Volinski, »Nacionalsocijalizam«, p. 132. Kosopisom istaknuo Volinski.

³⁶ Rođen je u Bolu na Braču 1. ožujka 1896. Nakon pučke škole dolazi u Split u gimnaziju, a 1916. u Zagreb, gdje ulazi u uredništvo katoličkog dnevnika *Novine* te studira povijest, koju će poslije i doktorirati. God. 1919. ulazi u redakciju novog dnevnika *Narodna politika*, ali surađuje i u drugim katoličkim listovima. Ulazi u politiku kao član Vrhovnog vijeća Hrvatske pučke stranke. Uskoro polazi na studij u Pariz, gdje studira mala kolonija katoličkih intelektualaca: Ivan Merz, Drago Čepulić, Juraj Ščetinec, Milan Ivšić, Bonifacije Perović, Đuro Gračanin... te završava Visoku političku školu. Neko vrijeme radi kao pravni referent u Radničkoj komori. Kada je nakon ugasnuća *Narodne politike* pokrenut 1929. dnevnik *Hrvatska straža*, postaje njezinim glavnim urednikom. Osim komentara u dnevnom tisku ostavio je niz studija u *Selu i Gradu, Hrvatskoj prosvjeti, Seljačkom kalendaru* i dr., koje krase oštrom analitičnom i sintetsko-programski karakter. Pisao je o svim političkim i društvenim fenomenima, pratio događaje i predviđao ih. Josip Andrić svjedoči da je npr. potkraj I. svj. rata u razgovoru s njime izriječkom bio predvidio II. svj. rat, a 1936. najavio je da će Poljska biti njegova prva žrtva. Imao je velik ugled zbog svoje umjerenosti, ali istodobno nepokolebivosti u obrani katoličkih nazora. Umro je 17. rujna 1937.

³⁷ Usp. Marije Matulić, »Anglia docet«, *Hrvatska prosvjeta* 24/5 (1937), pp. 225–229.

³⁸ O sukobu između Njemačke i Velike Britanije kao pretpostavci za novi svjetski rat piše već u članku: Marije Matulić, »Borba lava i vučice«, *Hrvatska prosvjeta* 23/5 (1936), pp. 209–211.

³⁹ Marije Matulić, »Sukob blokova«, *Hrvatska prosvjeta* 23/9–10 (1936), pp. 412–416, na p. 412. Spomenutom članku prethodi članak »Evropski obračuni«, *Hrvatska prosvjeta* 23/8 (1936), pp. 327–329. Na tu temu veže se i članak »Dvije evropske osovine«, *Hrvatska prosvjeta* 24/3 (1937), pp. 131–133.

⁴⁰ Komunistički režim u Sovjetskom Savezu Matulić stavlja između tih dvaju blokova. Prema autoritarnosti režima, koji je »najantidemokratskiji«, SSSR pripada u fašistički blok, no

poprište njihova sukoba španjolski je građanski rat. Pojava fašističkih režima direktno je dakle povezana s revizionističkim nastojanjima u Prvome svjetskom ratu poraženih (Njemačka) ili nezadovoljnih pobjedničkih sila (Italija) za pre-raspodjelom svjetske moći, realizacija kojih je moguća samo koncentracijom »zdravih« nacionalnih snaga oko jednoga »Bogom dana Vođe«,⁴¹ koji će povesti svoj narod u »obećanu zemlju«.⁴²

U nekim je člancima u tome smislu bio eksplicitan. Tako je u istoimenu članku nacističku Njemačku prozvao »Kiklopom usred Europe«.⁴³ U briljantnoj raščlambi Matulić podsjeća na to da je Hitler u *Mein Kampf* bio otklonio njemačku težnju za kolonijama izvan Europe, usredotočivši se na osvajanje teritorija koje će naseliti »čistokrvnim nordijskim elementom«, jer bi, u protivnom, kao Vilimova Njemačka, opet morao ući u sukob s Velikom Britanijom,⁴⁴ no taj se sukob ipak neće moći izbjeći zato što je Njemačka

»trajni epicentar nemira i nestalnosti Europe. <...> arsenal i tvrđava u srcu Europe. Iz te tvrđave spremni su avioni da polete a armije da pojure u bilo kojem pravcu. <...> Svjetski rat pokazao je da nije dovoljna Evropa, već da čitav svijet mora pohrliti da svlada toga Kiklopa...«⁴⁵

3.1.3. *Emilio Pallua*

Za stajalište koje su katolički intelektualci zauzeli prema nacionalso-cijalizmu – rabim taj pojam jer je skraćena »nacizam« izgubila bitan dio denotacije: riječ »socijalizam« – karakteristične su i napomene što ih je u više

prema težnji da očuva svoje posjede, kao što demokratske zemlje čuvaju svoje kolonije, pripada u demokratski blok; usp. Matulić, »Sukob blokova«, *Hrvatska prosvjeta* 33/9–10 (1936), p. 412.

⁴¹ O temi vođe posebice: Mate Ujević, »Problem vođe«, *Hrvatska prosvjeta* 20/1 (1933), pp. 17–22, zaključivši na p. 20:

»Etičkim napredovanjem osposobljuju se i kolektivne jedinice da budu još vrjedniji politički subjekt i vođe da budu dostojan odraz kolektiva. Vođe u smislu cesarovu i Napoleonovu ne mogu nas više zadovoljavati, jer je kod njih mač u dobrom dijelu negacija pravde i imao bi da daje samo pravo jačemu. Političku sposobnost vladanja treba spojiti sa socijalnim etosom. Takav onda vođa može koristiti čovječanstvu, a vođa bez toga etosa mogao bi lako da postane kolektivni ubojica, zatirač i krvolok.«

⁴² Usp. Matulić, »Sukob blokova«, p. 412. O problemu kolonijalizma piše i Konstantin Rimarić Volinski u članku »Riječ o aktualnim temama«, *Hrvatska prosvjeta* 23/9–10 (1936), pp. 413–414, sa zaključkom da ni oportunitet ni pravednost ne opravdavaju hipokriziju da Francuska, Rusija i Britanija mogu biti kolonijalna carstva, dok se Mussolinija optužuje kao »srednjovjekovnog osvajača« zbog okupacije Abesinije te da se slično pravo niječe Njemačkoj.

⁴³ Marije Matulić, »Kiklop usred Europe«, *Hrvatska prosvjeta* 24/1–2 (1937), pp. 70–72.

⁴⁴ Matulić, »Kiklop usred Europe«, p. 70.

⁴⁵ Matulić, »Kiklop usred Europe«, p. 72.

navrata dao dr. Emilio Pallua,⁴⁶ zvanjem pravnik, koji je pod pseudonimom Cys pisao zapažene političke komentare, u kojima je cjelovito – politički, vojno, kulturno, ekonomski i religijski – raščlanjivao političke događaje i tendencije, ne krijući pritom sklonost prema zapadnim demokracijama unatoč brojnim kritičkim primjedbama zbog njihova odnosa prema Crkvi.

Za razumijevanje njegovih polazišta i stajališta važno je napomenuti da Pallua temeljnim uzima crkveni socijalni i moralni nauk, koji je, kako ističe, predodređen *Syllabusom* Pija IX, koji je »najneiscrpniji zbornik ispravnih principa u negativnom obliku«. ⁴⁷ S tih pozicija on u više članaka eksplicitno ili implicitno pristupa kritici nacionalsocijalizma. U ovom kontekstu valja spomenuti da je on odmah nakon Hitlerova dolaska na vlast 1933. u dnevniku *Hrvatskoj straži* u članku »Katolicizam i politika. Hitler, Centrum i Vatikan« ustvrdio da »nedavni Münchenski događaji ne mogu niti uz najbolju volju biti protumačeni kao umirujući simptom.« ⁴⁸

Toj temi posvetio je u *Hrvatskoj prosvjeti* nekoliko članaka, uvijek upozoravajući na opasnost od nacionalsocijalizma. U članku »Anschluss i nova vanjskopolitička situacija« upozorava:

»Katolički interesi unutar srednjoevropskih granica također su tangirani promjenom u Beču. Ne radi se samo o tome da je jedna čisto katolička država prestala

⁴⁶ Rođen je u Zagrebu 17. rujna 1907. Kršten je imenom Milan, a poslije se potpisivao Emilio. Maturirao je 1925, a diplomirao 1929. na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje je doktorirao 1930. Bio je sudski pripravnik do 1935, sudac Kotarskoga suda do 1939, zatim do 1941. sudac Trgovačkoga suda, a od 1941. do 1945. radi kao pravni referent Hrvatske banke d.d. Stručne radove tada objavljuje u pravničkom *Mjesečniku*.

Nakon rata bio je službenik Predsjedništva Vlade NR Hrvatske, a poslije i Izvršnog vijeća Sabora. Bio je neko vrijeme, uz suglasnost nadbiskupa Stepinca, član i tajnik Republičke komisije za odnose s vjerskim zajednicama.

Od 1955. radio je u Jadranskom institutu u Zagrebu kao stručni suradnik, od 1958. kao viši znanstveni suradnik te od 1964. kao znanstveni savjetnik. Predavao je privredno pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu te na postdiplomskim studijima u Zagrebu, Splitu i Osijeku. Posebno se bio posvetio pomorskom pravu pa je uz oko dvjesto stručnih i znanstvenih članaka autor sveučilišnog udžbenika *Usporedno pomorsko pravo* (1975). Sudjelovao je u radu međunarodnih konferencija za unifikaciju pomorskoga prava. Bio je član raznih državnih i međunarodnih arbitražnih tijela, član Udruženja za međunarodno pravo, tajnik Jugoslavenskoga udruženja za pomorsko pravo i član suradnik HAZU. Umro je u Sandersteadu kraj Oxforda 11. srpnja 1989.

Kao i mnogi mladi katolici svoga vremena, Pallua se uključio u Hrvatski katolički pokret, poslije postavši član Hrvatskoga katoličkog seniorata. Pisati je započeo u *Luči* 1926. Do početka Drugoga svjetskog rata objavio je stotinjak članaka, većinom političkih i crkvenih analiza u ondašnjem katoličkom tisku: *Narodnoj politici*, *Hrvatskoj straži*, *Katoličkom listu*, *Seljačkom kalendaru* i *Hrvatskoj prosvjeti*, objavivši u njoj između 1937. i 1940. dvadesetak članaka.

⁴⁷ Emilio Pallua, »Crkva i rat«, *Hrvatska prosvjeta* 26/7–8 (1939), p. 238.

⁴⁸ *Hrvatska straža* 5/136 (1933), 18. lipnja 1933, p. 2.

postojati i da je anketirana državi, koja vodi izrazito antikatoličku kulturnu politiku. <...> Za srednjoevropski katolicizam izvan granica Njemačke taj je događaj toliko znatan, što će on oslabiti položaj katolicizma u Mađarskoj spram ekstremno desničarskih rasista i što će oslabiti njemačke katolike spram nacionalsocijalista u Čehoslovačkoj. S katoličkog stajališta nameće se pomisao, da je potrebno da se na granicama novog Reicha, koji sada obuhvata gotovo čitav etnički opseg Nijemstva, zaustavi val novog poganstva koji sada svijetom struji. <...> Naročito je u tom pogledu opasno širenje rasističkog antisemitizma, koje po gdje gdje i u katoličkim masama nailazi na odjek.«⁴⁹

Sličnu zamjedbu daje u članku »Enciklika *Summi Pontificatus*« rekavši da Papa odbacuje »kako pretjerani nacionalizam, tako naročito i rasizam i svaku hijerarhiju među narodima«, što je dakako jasna osuda nacionalsocijalističke političke filozofije i prakse.⁵⁰ Riječ je o enciklici izdanoj 20. listopada 1939, dakle pedeset dana od njemačkog napada na Poljsku, pa je moguće pretpostaviti da je pisana djelomice pod dojmom tog događaja. Pallua dapače ističe da »svoju encikliku Papa završava spomenom na Poljsku i nadom u njeno uskrsnuće...«.⁵¹ Ta enciklika zbog svoga sadržaja kao i zbog trenutka nastanka i izdanja zavređuje svakako opširniji prikaz.

U članku »Katolici i III. Reich« naglašava činjenicu da papa Pio XI. nije primio Hitlera, što je to znakovitije jer »čak i vladari muslimani ili pogani idu ka Papi, pa je to tim karakterističnije za prirodu odnosa između III. Reicha i Vatikana.«⁵²

U članku »Pitanje kolonija« Pallua takav stav iskazuje i rečenicom:

»Usput uostalom spominjemo da se s katoličkog stajališta ne može očekivati nego samo šteta za one misije, koje bi ležale na eventualnom novom kolonijalnom području njemačkom.«⁵³

U istom broju u članku »Rasizam i Vatikan« piše:

»Dakako da svaki katolički glas sažaljenja za Židove u Njemačkoj dobiva tu istu interpretaciju, naime saveza židovstva i katolicizma.«⁵⁴

⁴⁹ Emilio Pallua, »Anschluss i nova vanjskopolitička situacija«, *Hrvatska prosvjeta* 25/1–2 (1938), p. 77.

⁵⁰ Emilio Pallua, »Enciklika *Summi Pontificatus*«, *Hrvatska prosvjeta* 27/1–2 (1940), pp. 14–17, na p. 15.

⁵¹ Pallua, »Enciklika *Summi Pontificatus*«, p. 16.

⁵² Emilio Pallua, »Katolici i III. Reich«, *Hrvatska prosvjeta* 25/3–4 (1938), p. 159.

⁵³ Emilio Pallua, »Pitanje kolonija«, *Hrvatska prosvjeta* 25/7–8 (1938), p. 322.

⁵⁴ Pallua, »Rasizam i Vatikan«, pp. 322–323, na p. 322.

Ističe i to da, unatoč nekim židovskim nerazumijevanjima katolicizma, »Sv. Stolica, u koliko se na štetu Židova vrijeđaju principi Božje dogme ili morala, nesmanjenom energijom ustaje na njihovu obranu«. ⁵⁵

3.1.4. Ivan Degrel

Posebnu pozornost pobuđuju članci Ivana Degrela. ⁵⁶ Premda je poslije, za vrijeme NDH, obavljao razmjerno važne dužnosti u novinarskom i promidžbenom sektoru režima, nije gajio simpatije za osovinske sile. To se vidi već u članku »Bijeli rat«, napisanom nekoliko mjeseci prije početka Drugoga svjetskog rata, gdje odgovarajući na pitanje »Kako će završiti «bijeli» (hladni – prim. V. L.) rat?« predviđa: »Vjerojatno «crvenim» (krvavim) ratom«. Predviđa ne samo skori početak Drugoga svjetskog rata, što i nije bilo teško predvidjeti, već upućuje na vjerojatni poraz Njemačke, koja, kako piše, srlja u rat.

Svoj stav o nacionalsocijalizmu posebice je izrazio u članku iz 1939. »Njemačka – svjetski problem«, ⁵⁷ koji već intonacijom naslova upućuje na autorovo stajalište. Pošavši od teze o miru kao vrjednoti koja počiva na ma-

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Ivan Degrel rođen je u Županji 17. svibnja 1909. Gimnaziju je završio u Osijeku 1930. Pravo studira u Beogradu i Zagrebu, gdje diplomira. Ujedno studira harmoniju i skladanje kod mo. Franje Dugana, orgulja i sam sklada. Bavio se i matematikom. Kao djelatnik član organizacija Hrvatskoga katoličkog pokreta bio je od 1932. član uredništva dnevnika *Hrvatske straže* te istoimenoga tjednika i njihov odgovorni urednik 1933–1939, a nakon obustave dnevnika početkom 1941. član je uredništva *Hrvatskog glasa*, posljednjeg dnevnog katoličkog lista do danas, koji prestaje izlaziti krajem kolovoza iste godine. Od rujna 1942. bio je nadstojnik Hrvatskoga dojavnog ureda »Croatia«, a neko je vrijeme odgovorni urednik *Nove Hrvatske*.

Nakon sloma NDH kraće vrijeme boravi u Austriji. Godine 1948. odlazi u Buenos Aires. Zapošljava se kao statičar u jednoj građevinskoj tvrtki, a zatim i kao projektant. Završivši tečaj moderne kompozicije, nastavlja skladati većinom za mješovite zborove, orkestre i komorne sastave, češće se koristeći baštinom hrvatskog pučkog melosa. Od 1953. do smrti ravnao je Hrvatskim pjevačkim zborom »Jadran«, osnovanim 1947. Godine 1953. objavio je i studiju »Suvremeni problemi glazbe«. Bavio se i pitanjem o Haydnovu hrvatskom podrijetlu te utjecajem hrvatske gradišćanske pučke popijevke na njegovo skladanje. Umro je u Florencio Vareli, blizu Buenos Airesa, 27. svibnja 1976.

Pisati je, kao i mnogi katolički inteligenti, započeo u *Luči* 1927, a nastavio u *Omladini*, *Obitelji* (gdje je 1944. objavio životopisne crtice »Moj put do glazbe«), *Hrvatskoj straži*, *Hrvatskoj prosvjeti*, *Sv. Ceciliji*, *Spremnosti*, *Hrvatskom narodu* i dr., a nakon rata u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji*. Većinom se bavio socijalnim pitanjem (npr. radničkim osiguranjem) i komentirao vanjskopolitička zbivanja.

Godine 1970. objavio je knjigu *Kobna 1918.*, koja sadržava njegova predavanja u Društvu katoličkih studenata u Buenos Airesu.

⁵⁷ Ivan Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, *Hrvatska prosvjeta* 26/9–10 (1939), pp. 287–292.

terijalnom i duhovnom redu,⁵⁸ Degrel smatra da su sadržaji materijalnoga reda *neposredno* »mnogo veće važnosti, jer o njima direktno ovisi mir ili rat«. ⁵⁹ No, raščlanivši zatim dominantne političke događaje i ideologije od napoleonskih ratova do svoga vremena, među kojima povlači zanimljive paralele, upućuje na razloge duhovnoga reda, koji su dublji i trajniji čimbenici rata i mira. U tome smislu podsjeća da nastanak Trećeg Reicha ne znači samo reakciju na nesretno zaključenje Prvoga svjetskoga rata, misleći na teške reparacije i druga ograničenja nametnuta njemačkom narodu, nego smatra da postojeće okolnosti samo pogoduju njemačkoj težnji da preuzme

»duhovnu baštinu Drugoga carstva. Sve težnje, sve ambicije i Bismarckove i Vilimove Njemačke izbijaju ponovno, samo još potencirano, neposrednije, u surovom obliku. Njemačka opet postaje bauk, postaje problem evropski, problem – svjetski«. ⁶⁰

Korijen tomu, smatra, uz Bismarckovo »poprušenje Nijemstva« odnosno usvajanje »neobičnog smisla za državotvornost, čije su karakteristike: nepokolebljiva predanost cijeloga bića poduzetom poslu, neobično visoka etika izdržljivosti, strahovita odvratnost prema svakom neredu, uzvišenost služenja zajednici, nedvouman razbor i točno ispunjavanje dužnosti«, ⁶¹ dala je Hegelova filozofija⁶² odnosno njegova podjela povijesti na epohe ozbiljenja apsolutnoga duha, pri čemu duh germanski duh je novoga svijeta – kojemu će obilježje dati Nijemci – predodređen takoreći završiti taj proces:

»Prema tome historijski razvoj nužno daje Njemačkoj predvodnu ulogu u sadašnjosti. Njemačkoj je zadaća, da tu ulogu preuzme i povede svijet novim, svojim putovima, da ga uvede u epohu, kojoj će ona dati obilježje, jer njemački

⁵⁸ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 287.

⁵⁹ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 288.

⁶⁰ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 292.

⁶¹ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 289.

⁶² Ovdje vrijedi napomenuti da je o utjecaju Hegelove filozofije na oblikovanje njemačkog imperijalizma pisao još krčki biskup Antun Mahnić (1850–1920) u postumno, 1921. tiskanom članku »Centralistička Njemačka«. Pišući o »karakterističnim znacima prusizma«, Mahnić je istaknuo da je Hegelova filozofija u segmentu njegove »državnopravne teorije« (p. 33), potaknula prusku »političku megalomaniju« odnosno »imperijalističke aspiracije za supremacijom nad čitavim svijetom«. Pravi začetnik njemačkog imperijalizma, odnosno modernoga njemačkog »cezarizma« jest Hegel jer »je u državnu ideologiju uveo državnu idolatriju, dakako u ruhu tobožnje filozofije. (...) Ovim se obožavanjem bivstveno mijenja poimanje o zakonu i njegovoj obveznosti i državni zakon postaje nešto božanstveno, izražaj apsolutne volje, kojoj se valja bezuvjetno pokoravati« (p. 36), smatra Mahnić, a krajnja je posljedica njemačko »militaristično divljaštvo«. Usp. Mahnić, »Centralistička Njemačka«, *Hrvatska prosvjeta* 8/1–2 (1921), pp. 33–41; 8/3 (1921), pp. 68–72.

je narod, kako reče Nietzsche – *Herrenvolk*, pozvan da vlada. Tako se kristalizira ideja o njemačkoj prevlasti u svijetu«,⁶³

što neizbježno vodi u imperijalizam, koji je poput spojenih posuda vezan s militarizacijom i stvaranjem njemačke vojničke velevlasti. Iznijevši potom prethodnu stoljetnu pozadinu njemačkog uspona, pada u Prvom svjetskom ratu i ponovnog uspinjanja, sada pod ‘firmom’ Trećeg Reicha, Degrel zaključuje da je *in ultima linea* krivac novome svjetskom ratu makijavelizam europskih političara.⁶⁴

4. Zaključak

Navedeni primjeri samo su dio mogućih iz katoličkoga tiska toga vremena. Kada je riječ o *Hrvatskoj prosvjeti*, o spomenutim je temama u raznim kontekstima i povodima – vrlo često povezano s kritikom demokratske prakse u europskih zemljama i SAD – pisalo još deset suradnika *Hrvatske prosvjete*: Augustin Juretić, Juraj Ščetinec, Juraj Jurjević, Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Mate Ujević, Josip Vrana, Nedjeljko Subotić, Zlatko Dujmović, Đuro Gračanin i Bonifacije Perović.

Od godine 1934. redovito je dio sadržaja posvećen političkim zbivanjima, o kojima najznačajnije članke pišu Konstantin Rimarić Volinski, dr. Marije Matulić, dr. Ivan Degrel i dr. Emilio Pallua. Dio svojih prigovora usmjerili su i protiv liberalizma i masonstva, a u više članaka prisutna je kritika totalitarnih političkih filozofija i sustava, posebice nacionalsocijalizma. Zbog obilja građe ovaj se članak većim dijelom usredotočio na propitivanje stajališta spomenutih autora o nacionalsocijalizmu.

Prvi i jedini tematski eksplicitan članak »Nacionalsocijalizam« objavljuje Volinski 1934. godine, a sljedećih godina vodeću riječ preuzimaju Matulić, Pallua i Degrel.

Marije Matulić, ujedno glavni urednik katoličkog dnevnika *Hrvatske straže*, 1936. i 1937. objavljuje više članaka vezanih za temu nacionalsocijalizma i fašizma, ocjenjujući ih kao ideologije protivne kršćanskom humanizmu.

Emilio Pallua između 1937. i 1940. piše nekoliko članaka o »njemačkom pitanju« uzimajući u obzir povijesnu genezu nacionalsocijalizma te politički, vojno, kulturno, ekonomski i religijski raščlanjuje odnos snaga između država i naroda, ne krijući sklonost prema zapadnim demokracijama unatoč brojnim kritičkim primjedbama zbog njihova odnosa prema Crkvi.

⁶³ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 289.

⁶⁴ Degrel, »Njemačka – svjetski problem«, p. 292.

Ivan Degrel svoje političke komentare prožima filozofijskim objekcijama, posebice se baveći »njemačkim pitanjem«. Pripadao je onima koji su prepoznali Hegelov i Nietzscheov utjecaj na stvaranje velikonijemstva i nacionalsocijalizma.

U spomenutih je autora razvidan kritički odmak od svih totalitarizama uz zajedničku ocjenu, utemeljenu na katoličkom socijalnom i moralnom nauku te na katoličkom teološkom poimanju države i povijesti, da se radi o imperijalističkim ideologijama koje će izazvati rat, prije svega zbog slabosti liberalne demokracije da ga spriječi i zbog tada nepremostivih suprotnosti između europskih sila.

Premda u kritici nacionalsocijalizma, o kojemu se razmjerno najviše pisalo, na stolu nije bila samo filozofijska argumentacija – a i kad je bila, nije bila u čistim formama filozofskog diskursa, nego impregnirana političkoekonomskim, vojnopolitičkim i političkopovijesnim pojmovima i pristupima, dakle sukladno naravi kulturnog časopisa i publicističkom diskursu – nedvojbeno je da su katolički intelektualci domagojske provenijencije okupljeni oko *Hrvatske prosvjete*, vođeni dokumentima Učiteljstva Katoličke crkve, poglavito enciklikama papa od Pija IX. do Pija XI. i duhom Tradicije, kao i suvremenim dosezima katoličke misli, prije svega neoskolastičke i personalističke, nastojali i pod filozofijskim vidicima propitivati totalitarne političke filozofije i njihove praktične posljedice, zaključno jedinstveno ocijenivši njihovu narav neuskладivom s kršćanskim svjetonazorom. Pri tome valja napomenuti da obrada ove teme i način njezine obrade nisu motivirani potrebom za 'revizijom' povijesti bilo koje vrste niti da se primjeri i izvodi uzmu *pars pro toto*. Želja je da ovaj rad bude čitan kao indicija da spomenuta tema traži sveobuhvatno istraživanje, koje će, provede li se *sine ira et studio*, pokazati dijapazon stajališta – uključivši uzroke, razloge i povode – što su ih hrvatski katolički intelektualci do 1945. imali prema totalitarizmima svoga vremena.

The Critique of Totalitarianism in the Journal *Hrvatska prosvjeta* (1914–1940)

Summary

The journal *Hrvatska prosvjeta*, successor of the literary journal *Prosvjeta* (1892–1913), was launched in 1914 as a bulletin of the *Kolo hrvatskih književnika* [The Circle of Croatian Writers], a literary society founded in 1913 with an aim to gather and help Catholic writers and promote literary production inspired by Catholic ideas. The journal was issued until 1940, under the editorship of Petar Grgec (1914), Dr Ferdo Rožić (1914–1919) and Dr Ljubomir Maraković (1919–1940). Besides poetry,

short prose, literary and theatre criticism, translations of foreign writers, the journal also published articles on a variety of historical, cultural, social, philosophical and political issues.

From 1934 onwards the journal regularly devoted part of its contents to the current political issues, knowledgeably addressed by Konstantin Rimarić Volinski, Dr Marije Matulić, Dr Emilio Pallua and Dr Ivan Degrel. Among the abundantly covered themes, this article focuses on the attitudes the mentioned authors had on National Socialism.

The first article on this topic, entitled “Nacionalsocijalizam” [National Socialism], was authored by Volinski in 1934, the same topic later being tackled by Matulić, Pallua and Degrel.

Marije Matulić, at the same time chief editor of the Catholic daily *Hrvatska straža*, during 1936 and 1937 published several political articles related to the issue of National Socialism and fascism: “Borba za Rajnu” [The struggle for the Rhine], “Borba Lava i Vučice” [The struggle between Lion and She-Volf], “Evropski obračuni” [European conflicts], “Sukob blokova” [The conflict of blocks], “Kiklop usred Europe” [A Cyclop midst Europe], “Dvije evropske osovine” [Two European axes], “Anglia docet,” and “Mussolinijevi zahtjevi” [Mussolini’s demands]. In these texts he lucidly announced that Poland would be the first victim of National Socialism, and that Britain and not France would show greatest resistance to Germany. Some of the critical objections he directed against liberalism, Freemasonry and communism, but just as clearly anticipated the chauvinistic and racist nature of fascism and Nazism as ideologies contrary to Christian humanism.

Between 1937 and 1940, Pallua wrote several articles on the ‘German issue’: “Anschluss i nova vanjskopolitička situacija” [*Anschluss* and the new situation in foreign policy], “Sudetski problem i organizacija mira u Evropi” [The Sudet issue and organisation of peace in Europe], “Nova evropska situacija nakon sporazuma u Münchenu” [New European situation after the Munich treaty], “Rasizam i Vatikan” [Racism and Vatican], “Crkva i rat” [Church and war], and “Nordijski rat” [Nordic war], taking into account the historical genesis and development of National Socialism, and analysing the political, military, cultural, economic and religious power relations. In doing so, he shows his inclination towards Western democracies despite numerous objections against their unfair treatment of the Church.

Starting with the article “Njemačka – svjetski problem” [Germany – world issue] (1939), Ivan Degrel infused his political commentaries on the ‘German issue’ with philosophical objections, siding with those who ‘detected’ the influence of Hegel and Nietzsche on the formation of pan-Germanism and National Socialism.

Although the criticism of the much-debated National Socialism rested not only on philosophical argumentation – and when it did, it was not in the pure forms of philosophical discourse but permeated with concepts and approaches from political economy and political history, that is, in conformity with the nature of a cultural journal and journalistic discourse – there is no doubt that the Catholic intellectuals gathered around *Hrvatska prosvjeta*, guided by the documents of the Teachings of the Catholic Church, mainly the papal encyclicals from Pius IX to Pius XI, along

with the contemporary achievements of the neoscholastic and personalistic Catholic thought, were determined to question totalitarian political philosophies and systems from the philosophical standpoint, and agree on the opinion that the ideas of National Socialism were incompatible with the Christian world view.

Key Words: *Hrvatska prosvjeta*, communism, National Socialism, totalitarianism, Christian humanism; Konstantin Rimarić Volinski, Marije Matulić, Emilio Pallua, Ivan Degrel